

MEIJERSKOJEN KOULUTUS 1800-LUVUN LOPULLA

Katri Karkinen
YTT, agronomi

Astuessani äskettäin ystäväni eteiseen, näin naulakon alla korkean astian, jossa säilytettiin sateenvarjoja. Kyseessä oli pystykirnu, joka vuosisatoja oli talonpoikaisen naisen työkalu kesäisessä kerman käsittelyssä. Voin valmistaminen oli osa naisten töitä, joihin kuuluivat myös karjan lypsäminen ja hoito.

Kartanoiden isännät ymmärsivät 1800-luvun alussa voin kaupallisen arvon. Muistitiedon mukaan Kokemäen kartanon isäntä von Knorring alkoi kouluttaa nuoria karjanhoitoon.¹ Turussa maatalouden kehityksestä alkoi puolestaan kiinnostua Suomen Talousseura, ja eräät säätyläisisännät keskustelivat koulutuksen kehittämisestä. Kun voin ulkomaankauppa kasvoi 1800-luvun puolivälissä, ja sen suunta kääntyi lännestä itään, tuli ajankohtaiseksi lisätä karjatalouden ja meijerialan opetusta eri maakunnissa.

Pääsin vuonna 1979 Saarijärvellä Tarvaalan karjatalouskouluun, joka oli perustettu vuonna 1858. Monet opetusaiheet olivat säilyneet lähes samoina läpi vuosisadan. Aiheista on jäänyt pois voin teko, koska sen oppiminen on siirtynyt meijeriin. Meijerska on 1800-luvulla koulutusta saanut karjatalouden ammattilainen. Tunnetuin kirjallisuuden ja elokuvien

hahmo lienee Malviina, Niskavuoren meijerska.

Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, miten naisia koulutettiin Suomessa maidon käsittelyyn 1800-luvun lopulla. Keskityn voin tuotannon ja siihen liittyvien taitojen erikoistumiseen. Sen sijaan en tarkastele karjataloutta osana maanviljelystä. Poliittisessa retoriikassa näitä maatalouden eri osia ei aina eroteltu. Maataloushistoriakin on pääasiassa maan hallinnan ja käytön historiaa, jota karja ja meijerit vain täydentävät. Tutkiessani naisia ja karjaa nostan esille työn ja tehtävien suorittajia.²

Olen jäljittänyt karjatalouden historiaa asiapapereista ja kirjallisuudesta, karjatalouden ja meijerien historiikeista sekä sanomalehtiartikkeleista ja elämäkertoista. Tavoitteeni on ollut myös laatia koulutettujen meijerskojen luettelo, mutta tähän mennessä olen löytänyt heistä vain muutamia mainintoja sanomalehdistä ja seurakuntien rippikirjoista. Tässä artikkelissa tarkastelen meijerikouluja koulutuksen kehittäjien näkökulmasta. Tärkein yksittäinen lähteeni on Suomen Talousseuran meijerien tarkastajan Gösta Grotenfeltin raportti *Om mejeriskolorna i Finland*. Hän kirjoitti sen ns. Yleistä meijerikokousta varten vuonna

1 Kaisa Kyläkoski, *Kamariberra, Herrassöörinki ja Kokemäenkartanon torpparit* (Helsinki: Books on Demand, 2009).

2 Vrt. Ann-Catrin Östman, ”Kaskenpoltosta moderniin maatalouteen,” teoksessa *Suomalaisen arjen historia*, toim. Kai Hägmann (Helsinki: Weilin + Göös, 2007), 2:46; Ann-Catrin Östman, ”Modernisoituvaa maatalous,” teoksessa *Suomen maatalouden historia*, toim. Matti Peltonen (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004), 2:89–107; Maarit Sireni, *Tilansa tekijät: Tutkimus emännyydestä ja maatilasta naisen paikkana* (Joensuu: Joensuun yliopisto, 2002).

1890.³ Yleinen meijerikokous kuului Maanviljelyskokousten sarjaan, joita on myöhemmin pidetty maatalousnäyttelyjen varhaisina muotoina.⁴

Naisen asema karjataloudessa

1800-luku oli sekä väestönkasvun että maatalouden kehittymisen aikaa. Suuria nälkävuosia 1866–1868 pidetään usein käännekohtana maatalouspolitiikan uudistamisessa. Jo sitä ennen oli kiinnitetty huomiota karjatalouteen. Tuhannet naiset kirnusivat voita, ja heitä alettiin kouluttaa, kun voin tuotantoa haluttiin kehittää. Naisista koulutettiin kuitenkin vain pieni osa. Vuosisadan toisella puoliskolla alalle koulutettuja oli Touko Perkon arvion mukaan yhteensä 2 500. Samaan aikaan meijereitä perustettiin innokkaasti, ja niiden lukumäärä oli parhaimmillaan 1890-luvulla – yli 3 000.⁵

Aloitteellisia koulutuksen järjestäjiä olivat kartanot, joilla oli yleensä suuri karja. Ne sijaitsivat lähinnä Etelä-Suomessa ja läntisellä rannikolla. Sana ”kartano” kertoo omistajien säätyläisyydestä.⁶ Työntekijöitä kartanoissa saattoi olla kymmeniä, jopa satoja, kun mukaan lasketaan päivätyöläiset ja lampuodit. Kartanot sijoittuivat parhaimmille viljelysmaaille ja hyvien kulkuyhteyksien päähän.

Maanviljelyn ja karjatalouden lisäksi ne harjoittivat metsätaloutta ja omistivat mylly- ja kalastuspaikkoja. Kartanon talouskeskuksessa sijaitsi asuntoja, eläinsuojatyöpajoja ja varastoja.

Kartanoiden ja suurten talonpoikaistalojen karja oli hajallaan sekä isäntäväen omistamissa navetoissa että alustalaisten karjatilloissa.⁷ Laitumella kesäisin sitä todennäköisesti paimennettiin yhtenä laumana. Eläimet ruokittiin talvella heinillä, oljilla, jyvillä tai juurikkailla sekä naateilla. Kun peltojen sadot lisääntyivät,⁸ myös eläinten ravitseminen parani.

Talvirehun valmistuksesta on erilaisia kertomuksia eri osista maata. Ruovedellä muistellaan, miten lehmille varattiin talveksi olkea, joka ruokittaessa silputtiin ja sekoitettiin jauhoihin. Lisäksi lehmät saivat heiniä ja pitkiä olkia. Silpusta ja jauhosta tehty haude saattoi sisältää myös heinän osia, ohdakkeita ja juurikasvien naatteja.⁹ Satakunnasta kerrotaan, että kuivaa heinää ei koskaan ollut tarpeeksi. Karjalle valmistettiin kesällä kerppuja lehtipuiden varsista ja oksista. Säilöön laitettuja havupuiden oksia kutsuttiin hakoiksi. Nokkonen säilyi kuivattuna talveen. Jos näytti varmalta, ettei talvirehu tullut riittämään, täydennystä valmistettiin jopa puiden kuoresta.¹⁰ Poikimisen

- 3 Gösta Grotenfelt, *Om mejeriskolorna i Finland: Ett uttalande med anledning af första diskussionsfrågan vid mejeristmötet i Hangö den 23–24 april 1890*. I finska landbruksfrågor (Helsingfors: K. E. Holms Förlag, 1890).
- 4 Niemelä Jari, ”Maatalousneuvonta ja -koulutus,” teoksessa *Suomen maatalouden historia*, toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:1 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003), 1485.
- 5 Touko Perko ja Bengt Wallén, *Meijerskasta agronomiin: Suomen maitotalousopetuksen historia = Det började med mejerskor: Mejeriundervisning på svenska i Finland* (Hämeenlinna: Meijerioppilaitoksen kannatusyhdistys ry, 2011), 40.
- 6 Eino Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana*, vol. 1, Historiallisia tutkimuksia 15:1 (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1932), 6.
- 7 Jutikkala, *Läntisen Suomen*, 37.
- 8 Teppo Vihola, *Leipäviljasta lypsykarjaan: Maatalouden tuotantosunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*, Historiallisia tutkimuksia 159 (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1991), 45–48, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/162467/HT159_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- 9 Signe Bergh, *Ruoveden maatalouskoulun tarina*, uusintapainos (Ruoveden kotiseutu- ja museoyhdistys, 2008 (1932)).
- 10 Pirjo Markkola, Ikaalisten entisen emäpitäjän historia, vol. 3, *Suuresta Pohjan sodasta pitäjäjakoon 1721–1852* (Honkajoki: Honkajoen kunta, 2006), <https://digi.kirjastot.fi/files/original/0c16354c8b-98d2c1e542aee85a295475.pdf>.

Kuva 1. "Iltalypsyllä lehmisavujen kera lisalnessa." Kuva: DIGI – Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa, viitattu 1.9.2023, <https://digi.kirjastot.fi/items/show/124840>.

aikaan lehmille varattiin parempia suupaloja, kuten juomaa ruis- ja kaurajauhoista.

Ensimmäiset meijerit olivat pieniä laajennuksia tai maito huoneita navetan yhteydessä.¹¹ Voin valmistuksessa maito seisotettiin, kunnes siitä kuorittiin kerma. Kermasta kurnuttiin voi, joka oli parhaimmillaan tuoreena. Voita myös varastoiitiin, mikä heikensi laatua. Jokaisessa voin valmistuksen vaiheessa saatiin sivutuote, kuten kuorittu maito, viili ja kurnupiimä, joka toimi ravintona ihmisille ja eläimille.

Keskiajalta lähtien oli piikojen työ organisoitu palvelussäännön mukaiseksi.¹² Laillisesti sääntö päättyi elinkeinovapauslain voimaantuloon vuonna 1879,¹³ mutta senkin jälkeen sääntöä noudatettiin käytännössä. Palvelus-

sopimus tehtiin vuodeksi seuraavaan pestuupäivään asti. Kartanon rouva tai talollisen emäntä eivät käyneet navetassa, koska karja oli ulkopiian vastuulla.¹⁴

Grottenfeltin raportti nimittää koulutettavia sanalla *deja* (myös *däja*). Sanakirjan mukaan sillä on ainakin kaksi merkitystä. Ensimmäisen mukaan *deja* työskentelee talonpoikaistalon emännän alaisuudessa. Toisen merkityksen mukaan *dejalla* on itsenäistä, taloudellista vastuuta. Tähän viittaa sanakirjassa oleva lisämäärittys: ”*Deja är en kvinna som för egen räkning mot erläggande af arrende drifver dylik verksambet.*”¹⁵ Asiaa ei ole tutkittu, mutta on mahdollista, että kumpaakin käytäntöä on noudatettu eri puolilla Suomea.

11 Perko ja Wallén, *Meijerskasta agronomiin*, 14–15.

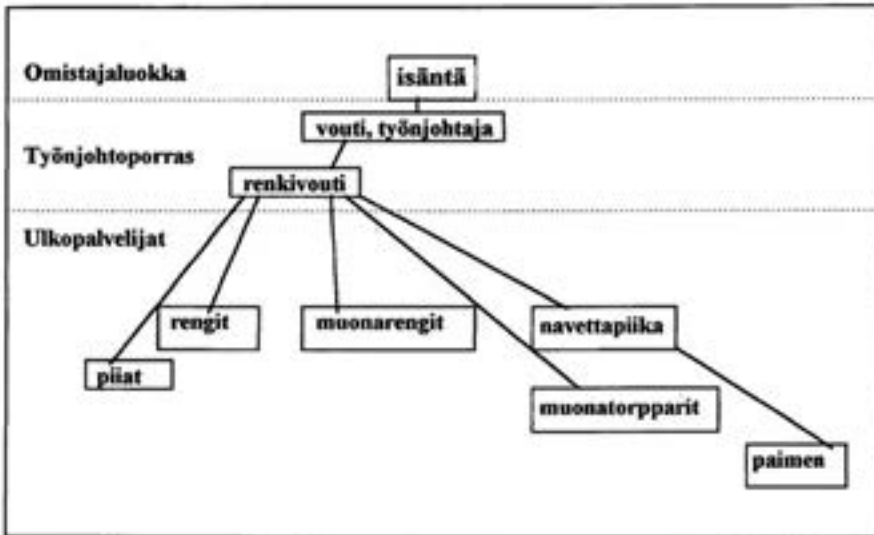
12 Marjatta Rahikainen, ”Kadonneen työn jäljillä,” teoksessa *Työteliäs ja uskollinen: Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, toim. Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006), 7–8; Ann-Sofie Ohlander ja Ulla-Britt Strömberg, *Tusen svenska kvinnoår: Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid* (Stockholm: Rabén Prisma, 1996).

13 Pertti Haapala, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen, ”Luokka rajana ja identiteettinä,” teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala (Tampere: Vastapaino, 2021) 2:251, <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/143727>.

14 Rahikainen, ”Kadonneen tytön,” 22.

15 ”Deja,” Svenska Akademiens Ordbok, luettu 21.8.2023, https://www.saob.se/artikel/?unik=D_0419-0121.sFe0.

Hovilan omistajaluokka, työnjohtoporras, ulkopalvelijat ja käsksysuhteet

Kaavio 1. Sysmän Hovilan kartanon organisaatiosta. Lähde: Sanna Kekkonen, "Hovilan herra ja kartanolaiset: Sysmän Hovilan kartanoyhteisön elämää 1824–1870" (Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 1999), <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12022>.

Dejasta, joka oli saanut koulutuksen suomeksi, saatettiin käyttää nimitystä ”meijerska”. Hänen asemaansa ja samalla ehkä meijerska-nimityksen harvinaisuutta havainnollistaa seuraava kaavio Sysmän pitäjän Hovilan kartanosta. Hovilassa oli kasvatettu karjaa ja kehitetty maidon jalostusta usean isännän aikana 1800-luvulla. Käytännön työtä leimasi kurinalaisuus. Tilalla oli karjakko- ja meijerskakoulu, vaikka kirjallisissa lähteissä ei mainita olleenkaan siellä olleita meijerskoja. Karjanhoitoon liittyvä työnimike navettapiika sijoittui renkien ja muonarengien tasolle suoraan renkivoudin alaisuuteen. Tämä voi viitata siihen, että navettapiika oli itsenäisesti vastuussa eläinten hoidossa¹⁶.

Suomen Talousseura

Finska Hushållningsällskapetin eli Suomen Talousseuran jäsenistö koostui suurtilojen omistajista. Seuran konttori ei muuttanut Turusta Helsinkiin siitä huolimatta, että muut valtakunnalliset laitokset olivat siirtyneet sinne vuonna 1812. Talousseura teki runsaasti aloitteita maatalouden kehittämiseksi ja myös yksittäisiä aloitteita naisten karja- ja puutarha-askareiden suhteen.¹⁷ Seura kannusti ja oli mukana perustamassa maakunnallisia Maanviljelysseuroja.

Talousseura kanavoi 1850-luvulta lähtien tukea karjakko- ja meijerskakouluille. Jo sitä ennen, vuonna 1840, seura oli ollut mukana perustamassa Mustialan koulua Tammelaan. Sen kohdalla ei puhuttu maatalouskoulusta vaan kartanonvouti- ja karjakoulusta. Suurin

16 Sanna Kekkonen, ”Hovilan herra ja kartanolaiset: Sysmän Hovilan kartanoyhteisön elämää 1824–1870” (pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 1999), 52–54.

17 Lars Ziliacus, *Finska Hushållningsällskapets arkiv och skrifter: En källa för forskning*, vol. 1 (Åbo: Åbo Akademiens Förlag, 2002), 28, https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/70741/FHS_I.pdf?sequence=1.

osa oppilaista oli voutioppilaita eli miehiä. Naisia oli oppilaista kymmenesosa. Heidän opetusohjelmaansa kuului saada tietoa navetasta, karjan ruokinnasta ja meijeristä¹⁸. Luetelo oppilaista löytyy Tammelan rippikirjasta (1847–1853). Heidän asemakseen siinä on merkitty joko *Elev*, *Pig* tai *Ladugårdelev*.

Talousseura kokosi yhteen isäntiä, joilla oli sekä poliittista tahtoa että taloudellisia voimavaroja ja joita saatettiin nimittää aatelisbyokraateiksi. Heillä oli vähintään kaksi roolia: ensiksi ison talousyksikön, maatilan omistus ja johto ja toiseksi tehtävä julkisessa hallinnossa.¹⁹

Kaksivuotinen koulu

Karjakko- ja meijerskakouluja ei tarkoitettu ylempään säädyn naisille vaan talonpoikaisille tyttärille. Vuosittain kouluihin valittiin neljää kahdeksaan tyttöä. Oppilaiden tuli olla maineeltaan moitteettomia, ruumiinrakenteeltaan terveitä ja vaativaan työhön soveltuvia. Heillä piti olla myös hyvä sisälukutaito ja kyky omaksumaa tietoa. Isännät ryhtyivät koulujen johtajiksi sekä opettajiksi ja siten muokkasivat opetusohjelmia itselleen sopiviksi. Parin tunnin päivittäinen teoriaopetus tapahtui niin, että oppilaat kirjoittivat tunnilla sanelun mukaan, ja seuraavana päivänä läksyt kuulusteltiin. Käytännön opetusta annettiin sekä navetassa että meijerissä.²⁰

Oppilaat olivat käytännössä maatilan työvoimaa eli he suorittivat paljon tilan muitakin tehtäviä kuin maitoon liittyviä. Mikkelin läänin maanviljelysseuran lehti-ilmoituksessa

vaadittiinkin Joroisten (ja Hovilan) kouluihin hakeutuvilta kykyä ”täyttää kaikki hänelle koulussa määrätty työt”.²¹

Oppilaat saivat täyden ylläpidon. Eräät heistä muistelivat sitä, että piimää ja kermaa oli aina runsaasti tarjolla. Työtehtäviin muodostui vakiintuneita tapoja ja odotuksia. Muun muassa Tarvaalassa ja Pekkalassa pidettiin tärkeänä karjan puhdistusta. Paikalliset ihmiset pitivät hienosteluna kuitenkin sitä, että koulun lehmät harjattiin päivittäin.²² Koulujen toimittua useampia vuosia syntyi kokemustiedon rinnalle myös opetusmateriaalia. Karjanhoidon oppikirjan mukaan tuhti, kokenut lypsäjä lypsää tunnissa 7–10 lehmää²³ – tietenkin käsin. Navettatyöt kuuluivat tehtäviin varsinkin ensimmäisen vuosikurssin aikana. Koulujen tarkastajaa Grotenfeltiä huolestutti se, ettei navettatyö ollut suosittua. Toisen vuosikurssin tytöt, joiden tunnit sisälsivät enemmän meijerioppia, kieltäytyivät menemästä navettaan.²⁴

Kokemäen kartanon omistaja von Knorring, joka oli aiemminkin kouluttanut nuoria, teki Maanviljelysseuran kanssa sopimuksen karjakko- ja meijerskakoulusta, ja sellainen toimikin hänen kartanossaan vuodesta 1875 lähtien. von Knorring itse opetti meijerialoutta ja eläimenhoidon teoriaa. Useat oman koulun kasvatit toimivat puolestaan käytännön töiden ohjaajina. Heitä olivat Maria Erikson, S. Jensen, Mathilda Wind, Inez Björkholm ja Emma Fogel. Koulussa olivat myös laskeamisen ja kirjoittamisen sekä eläinten hoidon opettajat.²⁵

18 Lehtonen, V. R., ”Alemman maanviljelysopetuksen alkuvaiheista Suomessa,” *Suomen koulutuksen ja kasvatuksen historian seuran vuosikirja* 2 (1936): 47–54, <https://journal.fi/koulujamenneisyys/article/view/99682>.

19 Kristiina Kalleinen, *Valtioamun aika Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863* (Helsinki: Gaudeamus, 2023); Suomen Talousseuran virkavaltaistumisesta suuriruhtinaskunnan aikana, Niemelä, ”Maatalousneuvonta ja -koulutus,” 481.

20 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 5–9; Bergh, *Ruoveden maatalouskoulun*.

21 ”Kuulutuksia,” *Savonlinna*, 2.7.1891, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/433838?term=Hovilaan&page=4>.

22 Bergh, *Ruoveden maatalouskoulun*.

23 Nils Grotenfelt, *Handledning i Mejerihushållning* (Stockholm: J Arrhenii Förlag, 1881), 9.

24 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 56–65.

25 Kyläkoski, *Kamariherra, Herrassöörinki*.

Isäntien kanssa tehtiin koulutus sopimuksia myös muualla. Ainakin 20 tyttöä sai koulutuksen Perniön Yliskylässä Katarinebergin eli Inkeren kartanossa. Heistä useimmat olivat voutien ja muonarenkien sekä myös seppiä ja suutareiden tyttäriä. Opettaja ja isäntä oli ruotsalainen agronomi Ernst Börtzell, joka oli johtanut aikaisemmin voin ja juuston valmistusta. Hänen opetusaiheensa olivat karjanhoito ja meijeritalous. Koulun suoritti muuan Amanda Caren, joka sitten ohjasi muita oppilaita. Koulussa työskentelivät myös *ståndarinna* Sigrid Kokkonen ja kirjanpitäjä Axel Palander.²⁶

Kouluja maakunnissa

Kun kartanomeijerit alkoivat kukoistaa Etelä-Suomessa, pani karjaväki toimeksi myös muualla. Grotenfeltin mukaan kouluja koskevia sopimuksia oli tehty kaikkiaan neljän toista karjataloutta harjoittavan tilan kanssa. Esimerkiksi heikkojen kulkuyhteyksien takana olevat Tarvaala Saarijärvellä ja Pekkala Ruovedellä olivat ilmoittaneet haluavansa järjestää kaksivuotisen karjakko- ja meijerskakoulun. Maaseutu oli köyhää ympärillä, mutta isännillä oli halu parantaa maataloutta. Meijerskakoulujen tarkastajalle Gösta Grotenfeltille sekä Tarvaala että Pekkala aiheuttivat huolia. Hänen mielestään lehmien lukumäärä oli molemmissa aivan liian pieni suhteessa oppilaiden määrään. Maitoa ei lypsetty tarpeeksi meijeriotetusta varten, eikä opettajissakaan ollut

kehumista.²⁷ Mainittakoon, että Tarvaalassa oli 29 lypsylehmää²⁸ ja Pekkalassa 52 päättä karjaa²⁹. Näistä puutteista huolimatta valittiin kouluihin vuosittain uusia oppilaita.

Itä-Suomessa sisämaassa oli kaskiviljely yhä voimissaan, vanhoillinen uskonnollisuus ja suurperheet tavallisia, minkä lisäksi ihmiset ja eläimet elivät joskus kirjaimellisesti saman katon alla. Monille merkitsi nopeasti kasvava Pietari kuitenkin tulevaisuutta ja mahdollisuuksia.³⁰

Grotenfeltin raportin taulukoissa on mukana hänen veljensä Nils Grotenfeltin omistama Järvikylän kartano Savossa Joroisissa. Omassa ympäristössään Järvikylä oli jo kauan ollut suuri maatila ja huomattava taloudellinen yritys. Siellä lypsettiin 90 lehmää läpi vuoden, mistä Nils kirjoitti jopa sanomalehdessä.³¹ Edellytys tälle oli kehittynyt talvirehun hankinta ja varastointi sekä suunniteltu ruokintaohjelma talvella.³² Nils Grotenfelt ei hoitanut karjaa itse. Yksi hänen apulaisistaan oli ollut Cecilia Manner, ruukin johtajan tytär, joka oli tullut Järvikylään oppiin, pärjännyt hyvin, ohjasi muita oppilaita ja eteni navetan johtoon (ruotsiksi *ladugård ständarinna*). Cecilia ei viihtynyt Järvikylässä koko ikänsä, vaan lähti rouvaksi Pietariin.³³ Karjatalouteen osallistuvaa väkeä on Järvikylässä pitänyt olla runsaasti, sillä pelkästään lähes sadan lehmän lypsyyntä tarvittiin arviolta vähintään kymmenen naista.

26 Maija Vainio, ”Inkeren meijerikoulu 1875–1882,” Salon Seudun sukututkijat, luettu 21.8.2023, <https://www.sssry.fi/artikkeli.htm?sn=140>.

27 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 37–43.

28 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 28.

29 Bergh, *Ruoveden maatalouskoulun*.

30 Lev Lebedev, ”St. Petersburg in the Baltic expanse of Europe: Prerequisites and genesis on metropolis,” teoksessa *Karelia and St. Petersburg: From Lakeland Interior to European Metropolis*, toim. Eira Varis ja Sisko Porter (Joensuu: Joensuun yliopisto, 1996), 49–52.

31 Nils Grotenfelt, ”Järvikylä Ladugårdsbesättning,” *Nya Pressen*, 28.12.1886, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/454152?term=J%C3%A4rvikyl%C3%A4&page=4>.

32 Väinä Pessi, *Savo-Karjalan meijeriliitto ry 1916–1965* (Lappeenranta: Savo-Karjalan meijeriliitto, 1966), 14–16.

33 ”Dödsfall,” *Wiborgs Nyheter*, 25.8.1919, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1351398?page=3>.

Itä-Suomessa karjatalous muodostui ajan mittaan tärkeäksi tuotantoalaksi metsäteollisuuden ohella. Karjatalouden kasvu johtui Markku Kuisman mukaan nimenomaan koulutuksesta.³⁴ Suomen Talousseurassa motiivina karjatalouden kehittämiseksi oli sekä köyhyyden torjunta että kaupankäynti, mikä muotoiltiin ytimekkäästi, kun Tohmajärvelle perustettiin koulu vuonna 1857: ”Karjalan maanviljelyksen avittaminen paremmalle kannalle”.³⁵

Tohmajärven Jouhkolan koulun opettajaksi kutsuttiin Antti Manninen. Ensimmäisenä vuotena koulussa oli neljä naisoppilasta, kun taas miehiä oli 16. Naisille oli tavoitteena opettaa karjataloutta. Heidän opettajakseen oli palkattu Charlotta Troberg, joka lukemisen, kirjoittamisen, laskemisen ja luonnonopin lisäksi opetti käytännön karjatyötä ja ”naisaskareita”.³⁶

Antti Manninen edusti uudenlaista, kartanomaailmasta erillään kasvanutta maataloussivistymistä.³⁷ Hänen suomenkieliset puheensa ja kirjoituksensa saattoivat jäädä vieraaksi suomea taitamattomille. Hän ei ollut karjamies, mutta näki eläinten hyödyllisyyden maanviljelyksessä. Teoksessa *Mietteitä Katovuosista Suomessa* (1860) hän kirjoittaa:

Useammassa Suomen paikkakunnassa on karjanhoito mitä huonommalla kannalla kuin olla voipi. Karjanhoidon voitollisuutta ei tulla havaitsemaan niin kauan kun useammasta maa-miehestä vallitsee se mieliala, että sen parempi kuta vähemmällä ja huonommalla ruoalla esim.

pelkillä suorilla ruisoljilla, lehti-vihkolla, hevosennolla j.m.s. vaan saisi karjansa yli talven elättäneeksi. ’Joutavat sitte kesällä itse hankkia laitumelta parempaa ruokaa! Kyllä sitten heruvat paremmin lypsämään!’ Näin sitä tavallisesti sanellaan. Ovatkin sitten tyytyväisiä kun saavat leiviskän voita säästöön, myötäväksi, ja senkin suurella säästämisen tingalla.³⁸

Mannisen mukaan karjatalous oli yksi tapa torjua katovuosia, ei niinkään käydä vikaoppilaiden nimiä, löysin kaksi Varosen tyttöä, Helenan ja Marian, sekä kaksi Pitkäsen tyttöä, Liisan ja Raijan. Heidän myöhempiä vaiheitaan en ole pystynyt jäljittämään.

Tohmajärven koulun lisäksi Suomen Talousseura rahoitti Liperissä Simananiemen kartanossa toiminutta Karjalan karjakoulua. Sen omistaja ja johtaja oli varatuomari Johan Hällström, joka oli solminut vuonna 1869 Kuopion maanviljelysseuran kanssa sopimuksen karjakko- ja meijerskakoulun perustamisesta. Koulun oppilaiden odotettiin tekevän asianmukaisia käsitöitä silloin, kun he ehtivät navetasta ja maidonkäsittelystä.³⁹ Opettajaksi tulivat Kuopion Leväiseltä valmistuneet Sofia Pohjolainen ja Eeva Martikainen.⁴⁰

Tarkastaja Grotenfelt ei jostain syystä ollut tyytyväinen myöskään Liperin kouluun, vaan valitti, että siellä kiinnitettiin liikaa huomiota seremonioihin ja silmäätekevien kestitsemiseen. Tilalla ei koulun aloittaessa ollut meijeriä eikä tarpeeksi karjaa. Grotenfeltin ver-

34 Markku Kuisma, *Suomen poliittinen taloushistoria*, toinen korjattu painos (Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2013), 116.

35 ”Jouhkolan Maanviljelyskoulusta,” *Suometar*, 22.1.1858, Jouhkolan maanviljelyskoulusta. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/425139?page=1>.

36 A. Manninen, ”Wuosi-kertomus Karjalan Maanviljelyskoulusta, vuositutkintoon 21. p. Kevät. w. 1858,” *Suometar*, 13.8.1858, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/425138?page=1>.

37 Lehtonen, ”Alemman maanviljelysopetuksen.”

38 Antti Manninen, *Mietteitä katovuosista* (Kuopio: P. Achanin & kumpp., 1860), 77, <https://digi.kirjastot.fi/files/original/1d874983f0e93720fc1baecaa55385bc.pdf>.

39 Perko ja Wallén, *Meijerskasta agronomiin*, 30.

40 ”Kuopion maanviljelysseuran vuosikertomus vuosikokoukseen 5.10.1866,” *Tapio*, 20.10.1866, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441173?page=3>.

tailukohtana saattoivat olla etelän kartanot ja maitovolyymi. Kun Liperin maatila hajaantui niemiin ja saariin, eläimiä siirrettiin vesien yli laiturille.⁴¹ Grotenfeltistä karjakon koulutus painottui mejeriopin kustannuksella. Häntä huolettivat myös opintojen keskeytykset. Todennäköisesti monet tytöt menivät koulun aikana naimisiin ja lopettivat opinnot.⁴²

Voin vienti Pietariin

Vaikka meijeri oli harvinainen teollisuuslaitos Itä-Suomessa, Viipurin läänissä laskettiin kuitenkin olleen vuonna 1863 seitsemän meijeriä. Venäjältä tulleen kysynnän merkitystä ei voi ohittaa. Vuonna 1864 oli Moskovaan lähetetty voita maatalousnäyttelyyn arvosteltavaksi peräti yhdeksästä suomalaisesta meijeristä. Kauppavoista suurimmat määrät kuljetettiin Pohjanmaalta, Varsinais-Suomesta, Uudeltamaalta tai Hämeestä. Esimerkiksi Pietariin myydystä voista oli Itä-Suomen osuus 1800-luvun loppupuoliskolla vain noin 10 prosenttia.⁴³

Suuriruhtinaskunta myi Venäjälle voita, kun vienti muihin maihin oli tyrehtynyt.

Vuonna 1850 tullattiin Suomesta Venäjälle voita puoli miljoonaa ja vuonna 1875 yli neljä ja puoli miljoonaa kiloa. Siitä vientimäärä räjähti kasvuun niin, että kaksi vuosikymmentä myöhemmin vuonna 1894 se oli peräti 12 miljoonaa kiloa. (Taulukko 1)

Taulukko 1. Voin vienti Suomesta

vuodet	määrä kg
1850–1853	400 000 – 600 000
1861	1 000 000
1875–1884	4 600 000
1894	12 000 000

Lähde: Pehkonen, *Suomen meijeriliike*.

Vientivoi pakattiin meijereissä huolellisesti pestynä, mikä tarkoitti, ettei nestettä saanut olla mukana. Myös suolaus oli tärkeää. Vientivoi erosi maalaisvoista eli kotona kirnutusta voista, vaikka sitäkin käytiin kauppaamassa Venäjän puolella. Kun katsoo kuvaa Pietarin kaupungin Heinätorista, voi ehkä kuvitella näkevänsä voikauppiaan. (Kuva 3)

Kuva 3. Heinätori Pietarissa noin 1910-luvulla. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:MBTram-16.jpg?uselang=ru>.

41 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 10, 39; ”Karjalan karjakkokoulu,” *Ilmarinen*, 27.3.1869, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/450862?page=2>.

42 Grotenfelt, *Om mejeriskolorna*, 56–65.

43 Otto Pehkonen, *Suomen meijeriliike* (Helsinki, 1925), 338–340.

Muutoksen tuulet

Sekä Venäjällä että Suomessa alkoivat puhaltaa uudet tuulet 1800-luvun lopussa. Meijeritoiminta kävi läpi useita suuria muodonmuutoksia. Otto Pehkosen mukaan kartanomeijereiden tilalle tuli aluksi maakauppiaiden perustamia ostomeijereitä ja niiden jälkeen isojen karjanomistajien yhtiömeijereitä. Lopulta tärkein meijerien organisointimuoto oli osuuskunta.⁴⁴ Näillä tapahtumilla oli merkittäviä seurauksia ammattitaitoihin ja myös eri sukupuolten tehtäviin. Tarkkoja tietoja naisten tehtävien muutoksista ei ole olemassa, mutta tanskalaisessa tutkimuksessa on osoitettu, että näihin aikoihin naisen paikka meijerissä saattoi olla enää konttorissa.⁴⁵ Ruotsalaiset maataloushistorioitsijat ovat tutkineet myös tehtävien siirtymistä karjataloilta meijereihin.⁴⁶

Keskustelua

Karjatalouden kehittymiselle 1800-luvun lopulla on esitetty useita eri tulkintoja. ”Karjaa pidettiin lannan vuoksi” on hokema, joka on peräisin siitä, että Ruotsin kruunu oli tukenut rannikolla lannasta saatavan salpietarin (KNO₃) valmistusta. Hokema ei huomioi kehityksessä ilmenneitä naisten tehtäviä, kotitarpeeksi tuotettua ruokaa eikä karjan merkitystä turvan ja lämmön, maidon ja villan lähteenä. Syvällisenä muutoksena karjatalouden nousun näkevät ne, joiden mukaan ”karjatalouden kasvu oli tärkeä tekijä maataloudessa vaihdantatalouteen siirryttäessä”.⁴⁷ Kirjoitan tässä artikkelissa nuorista naisista, jotka koulutettiin tehtävään, joka kaupunkien kasvavan kysynnän ja meijeriteollisuuden laajenemisen vuoksi muutti heidät ammattilaisiksi. Tarina

on onnellinen siinä suhteessa, että työ kannatteli näiden naisten toimeentuloa. Naisen työ tuli osaksi vaihdantataloutta.

Rikkaan väestökasvun maissa ratkaistaan nykyisinkin ruuan ja maidon kysyntään liittyviä haasteita. Voisiko karjatalouden kasvu luoda työpaikkoja ja toimeentuloa kuten Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvulla? Olisiko tämä mahdollista vaikkapa Sambiassa tai Kirgisiassa?

Karjan ja meijereiden määrän kasvu vaikutti Suomessa 1800-luvun lopulla naisten asemaan. Karjakko- ja meijerskakoulujen opilailla oli valmistuessaan tulevaisuuden näkymiä, joita maalaistyöillä ei aikaisemmin ollut.

Lähteet

Sähköiset lähteet

- ”Liperin seurakunta rippikirja 1871–1880.” Suomen sukuhistoriallinen yhdistys. Luettu 21.8.2023. <https://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=26460&cpnum=120>.
- ”Tammelan seurakunta rippikirja 1847–1857.” Suomen sukuhistoriallinen yhdistys. Luettu 21.8.2023. https://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/tammela/rippikirja_1847-1853_mko17-32/439.htm.
- ”Tohmajärven seurakunta rippikirja 1852–1861.” Suomen sukuhistoriallinen yhdistys. Luettu 21.8.2023. https://www.sukuhistoria.fi/sshy/kirjat/Kirkonkirjat/tohmajarvi/rippikirja_1852-1861_mko1-27/105.htm.
- ”Deja.” Svenska Akademiens Ordbok. Luettu 21.8.2023. https://www.saob.se/artikel/?unik=D_0419-0121.sFe0.
- Vainio, Maija. ”Inkereen meijerikoulu 1875–1882.” Salon Seudun sukututkijat. Luettu 21.8.2023. <https://www.sssry.fi/artikkeli.htm?sn=140>.

⁴⁴ Pehkonen, *Suomen meijeriliike*, 339–342.

⁴⁵ Jørgen Burchardt, *From Women to Men: How Culture, Education and Technology Formed the Transition of the Labour Force Behind Dairy Production*, Paper in European Social Science History Conference (Leiden, 2020).

⁴⁶ Ohlander ja Strömberg, *Tusen svenska*, 46–47.

⁴⁷ Arvo M Soininen, *Vanha maataloutemme Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*, Historiallisia tutkimuksia 96 (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1974), 5, <https://www.doria.fi/handle/10024/167610>.

Sanomalehdet

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Ilmarinen.
Nya Pressen.
Savonlinna.
Suometar.
Tapio.
Wiborgs Nyheter.

Kirjallisuus

Bergh, Signe. *Ruoveden maatalouskoulun tarina*. Uusintapainos. Ruoveden kotiseutu- ja museoyhdistys, 2008 (1932).

Burchardt, Jørgen. *From Women to Men: How Culture, Education and Technology Formed the Transition of the Labour Force Behind Dairy Production*. Paper in European Social Science History Conference. Leiden, 2020.

Grotenfelt, Gösta. *Om mejeriskolorna i Finland: Ett uttalande med anledning af första diskussionsfrågan vid mejeristmötet i Hangö den 23–24 april 1890*. I finska landbruksfrågor. Helsingfors: K. E. Holms Förlag, 1890.

Grotenfelt, Nils. *Handledning i mejerihushållningen*. Stockholm: J. Arrhenii förlag, 1881

Haapala, Pertti, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen. ”Luokka rajana ja identiteettinä.” Teoksessa *Yhteisöt ja identiteetit*, toimittaneet Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 241–286. Vol. 2 teoksesta *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*. Tampere: Vastapaino, 2021. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/143727>.

Jutikkala, Eino. *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana*. Vol. 1. Historiallisia tutkimuksia 15:1. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1932.

Kalleinen, Kristiina. *Valtioamun aika: Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863*. Helsinki: Gaudeamus, 2023.

Kekkonen, Sanna. ”Hovilan herra ja kartanolaiset: Sysmän Hovilan kartanoyhteisön elämää 1824–1870.” Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, 1999. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12022>.

Kuisma, Markku. *Suomen poliittinen taloushistoria*. Toinen korjattu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2013.

Kyläkoski, Kaisa. *Kamariberra, Herrassöörinki ja Kokemäenkartanon torpparit*. Helsinki: Books on Demand, 2009.

Lebedev, Lev. ”St. Petersburg in the Baltic Expanse of Europe: Prerequisites and Genesis of Metropolis.”

Teoksessa *Karelia and St. Petersburg: From Lake-land Interior to European Metropolis*, toimittaneet Eira Varis ja Sisko Porter. Joensuu: Joensuun yliopisto, 1996.

Lehtonen, V. R. ”Alemman maanviljelysopetuksen alkuvaiheista Suomessa.” *Suomen koulutuksen ja kasvatuksen historian seuran vuosikirja* 2 (1936): 47–54. <https://journal.fi/koulujamennisyys/article/view/99682>.

Manninen, Antti. *Mietteitä katovuosista Suomessa*. Kuopio: P. Achanin & kumpp., 1860. <https://digi.kirjastot.fi/files/original/1d874983f0e93720fc1baecaa55385bc.pdf>.

Markkola, Pirjo. Ikaalisten entisen emäpitäjän historia. Vol. 3, *Suuresta Pohjan sodasta pitäjäjakoon 1721–1852*. Honkajoki: Honkajoen kunta, 2006. <https://digi.kirjastot.fi/files/original/0c16354c8b98d2c1e542ace85a295475.pdf>.

Niemelä, Jari. ”Maatalousneuvonta ja -koulutus.” Teoksessa *Perinteisen maatalouden aika esihistoriaista 1870-luvulle*, toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo, 480–492. Vol. 1 teoksesta *Suomen maatalouden historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003.

Ohlander, Ann-Sofie ja Ulla-Britt Strömberg. *Tusen svenska kvinnoår: Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*. Stockholm: Rabén Prisma, 1996.

Pessi, Väinö. *Savo-Karjalan meijeriliitto ry 1916–1965*. Lappeenranta: Savo-Karjalan meijeriliitto, 1966.

Pehkonen Otto. *Suomen meijeriliike*. Helsinki, 1925. Eripainos.

Perko, Touko ja Bengt Wallén. *Meijerskasta agronomiin: Suomen maitotalousopetuksen historia = Det började med mejerskor: Mejeriundervisning på svenska i Finland*. Hämeenlinna: Meijerioppilaitoksen kannatusyhdistys ry. 2011.

Pyllkkänen, Anu. ”Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922.” Teoksessa *Työteläis ja uskollinen: Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään* toimittaneet Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen, 73–94. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.

Rahikainen Marjatta. ”Kadonneen työn jäljillä.” Teoksessa *Työteläis ja uskollinen: Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään* toimittaneet Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1092. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.

Sireni, Maarit. *Tilansa tekijät: tutkimus emännyydestä ja maatilasta naisen paikkana*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2002.

Soininen Arvo M. *Vanha maataloutemme: Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1974. <https://www.doria.fi/handle/10024/167610>.

Vihola Teppo. *Leipäviljasta lypsykarjaan: Maatalouden tuotantosunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Historiallisia Tutkimuksia 159. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1991. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/162467/HT159_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Zilliacus, Lars. *Finska Hushållingskällskapets arkiv*

och skrifter: En källa för forskning. Vol. 1. Åbo: Åbo Akademin's Förlag, 2002. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/70741/FHS_I.pdf?sequence=1.

Östman, Ann-Catrin. ”Kaskenpoltosta moderniin maatalouteen.” Teoksessa *Säätyjen Suomi*, toimittanut Kai Hägmann. Vol. 2 teoksesta *Suomalaisen arjen historia*. Helsinki: Weilin + Göös. 2007.

Östman, Ann-Catrin. ”Modernisoituva maatalous”. Teoksessa *Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*, toimittanut Matti Peltonen. Vol. 2 teoksesta *Suomen maatalouden historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.